

Utbildningsdepartementet

2015-02-18
1 (28)
Dnr 2011:01314

Redovisning av uppdrag om att främja jämställdhet inom skolväsendet

Dnr U2011/7067/S, U2011/263/(delvis), U2012/3983/S, U2012/3266/S, U2012/1362/S, U2012/492/S, U2013/5044/S, U2012/7365/S

Härmed redovisas *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet* (U2011/7067/S, U2011/263/(delvis), delarna 2, 3 och 5, *Tilläggsuppdrag att genomföra insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet (U2011/7067/S)* (U2012/3983/S, U2012/3266/S, U2012/1362/S, U2012/492/S) samt *Tilläggsuppdrag om insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet* U2013/5044/S, U2012/7365/S.

Sammanfattning

Skolverket har inom ramen för de jämställdhetsuppdrag som nämns ovan genomfört en rad insatser för att minska skillnaden mellan pojkars och flickors resultat i skolan samt att främja barns och elevers lika rättigheter och möjligheter främst utifrån aspekten kön men också med ett intersektionellt¹ perspektiv. Insatserna har främst bestått i kompetensutveckling, fortbildning, kunskaps- och erfarenhets-spridning, samverkan samt produktion av material. Slutsatser om direkta effekter av insatserna är svåra att dra redan nu, eftersom det handlar om att förändra djupt etablerade strukturer, vilket kräver långsiktigt och systematiskt arbete. Skolverket ger i slutet av redovisningen och under varje deluppdrag synpunkter på hur styrningen av jämställdhets- och värdegrundsarbetet kan förbättras för att möjliggöra bättre integrering av dessa frågor i verksamheten och därmed bidra till bättre måluppfyllelse.

Bakgrund till uppdragen

Regeringen har sedan i juni 2011 gett Skolverket en rad sammanlänkade uppdrag om jämställdhet. Bakgrunden till uppdragen var de erfarenheter som redovisades i betänkanden från Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) (SOU 2010:99) samt delbetänkanden.

¹ Intersektionalitet är ett samhällsvetenskapligt begrepp som innebär att man synliggör specifika situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter för olika maktrelationer. Det är ett begrepp för bred analys av maktrelationer där grundtanken är att flera perspektiv samverkar med och påverkar varandra både positivt och negativt. Genus, etnicitet, sexualitet, socioekonomisk bakgrund, religion, funktionsnedsättning och ålder är olika faktorer som kan samverka i detta sammanhang.

2011-06-30 gavs uppdrag (U2011/4050/S) *Uppdrag till Statens skolverk att genomföra insatser inom skolväsendet*. I enlighet med vad som angavs i uppdraget redovisades det 2012-01-31 (SV Dnr 2011-911).

2011-12-15 gavs uppdrag (U2011/7067/S, U2011/263/(delvis)) *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet*. Uppdraget avsåg följande insatser:

- 1) insatser för kompetensutveckling i syfte att främja jämställdhet och sprida kunskap baserad på bred vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet för att främja varje elevs lika möjligheter att uppnå målen,
- 2) fortbildning och stöd i sex- och samlevnadsundervisningen,
- 3) insatser för att motverka hedersproblematik,
- 4) insatser för att stimulera elevers läs-, skriv- och språkutveckling,
- 5) insatser för stärkt kvalitet och jämställdhetsperspektiv i studie- och yrkesvägledningen samt
- 6) kartläggning och analys av åtgärder som har gjorts i syfte att öka andelen män i förskolan.

I enlighet med vad som angavs i uppdraget redovisades en plan för genomförandet av uppdraget 2012-02-15 (SV Dr 2011:1314). Del 1 och 4 i uppdraget genomfördes under 2012 och redovisades 2012-05-31 (SV Dnr 2012:122).

Del 6 i uppdraget, att genomföra en kartläggning och analys av åtgärder som har gjorts i syfte att öka andelen män i förskolan, redovisades 2012-11-30 (SV Dnr 84-2012:224).

2012-07-26 gavs *Tilläggsuppdrag att genomföra insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet* (U2011/7067/S) (U2012/3983/S, U2012/3266/S, U2012/1362/S, U2012/492/S). Uppdraget innebär genomförande av en samlad insats för att främja alla barns och elevers lärande och utveckling avseende jämställdhet, språk och kommunikation. Tilläggsuppdraget ersätter och utvecklar delarna 1 och 4 i det uppdrag som gavs 2011-12-15 och som nämnts ovan.

2013-08-29 gavs *Tilläggsuppdrag om insatser för att främja jämställdhet inom skolväsendet* (U2013/5044/S, U2012/7365/S). Uppdraget avser genomförande av en samlad insats i syfte att öka antalet och andelen män som arbetar som förskollärare och barnskötare i förskolan.

Den redovisning som nu lämnas omfattar *Uppdrag att genomföra insatser för jämställdhet inom skolväsendet* (U2011/7067/S, U2011/263/(delvis), delarna 2, 3 och 5 samt de två tilläggsuppdragen. Därmed har samtliga hittills givna uppdrag till Skolverket inom området redovisats.

Genomförande

Nedan redovisas Skolverkets genomförande av jämställdhetsuppdragen. Redovisningen ges i fem delar under den respektive rubrik de getts i uppdragsformuleringen. I varje del beskrivs vad som genomförts, Skolverkets erfarenheter och bedömning samt kommentarer. Avslutningsvis ges en sammanfattande kommentar kring hur Skolverket utifrån gjorda erfarenheter ser på kommande insatser för att stärka jämställdhetsarbetet inom skolväsendet.

1. Fortbildning och stöd i sex- och samlevnadsundervisningen

Sex- och samlevnadsundervisningen är ett bra exempel på när skolans samlade uppdrag, att utveckla kunskaper och värden blir tydligt. Sex- och samlevnadsundervisningen är en bärande del i skolans värdegrundsuppdrag och ett viktigt inslag i ämnesundervisningen. Det senare tydliggjordes i och med omarbetningen av kurs- och ämnesplaner 2011, då begrepp som identitet, sexualitet, relationer, kön och jämställdhet skrevs in i det centrala innehållet i ett flertal ämnen. Genom det starka stödet i läro-, kurs- och ämnesplanerna har svensk skola idag bättre förutsättningar än någonsin tidigare att ge eleverna en bred ämnesintegrerad sex- och samlevnadsundervisning.

Utbildningsinsatser

”Skolverket ska därför erbjuda utbildningsinsatser för lärare och annan personal i det obligatoriska skolväsendet och gymnasieskolan för att stödja undervisningen i sex och samlevnad. Insatserna ska ha en bred ansats och ta sin utgångspunkt i de nya kurs- och ämnesplanerna. Insatserna ska bl.a. ge personalen verktyg för etisk dialog och reflektion.”

Högskolekursen *Sex- och samlevnadsundervisning – skolpraktik och forskningsperspektiv*, 7,5 hp som utvecklades under de tidigare jämställdhetsuppdragen 2008-2011, har efter viss revidering genomförts tretton gånger (varav sex kurser som heldistansutbildningar) vid sex lärosäten med totalt 299 deltagare. Under projektperioden har regelbundna möten med lärosätena anordnats i syfte att utbyta erfarenheter och utveckla kursen.

Kursens övergripande syfte är att bidra till att skapa en likvärdig sex- och samlevnadsundervisning med hög kvalitet i både grund- och gymnasieskolor. I kursen lyfts dels teorier kring och synsätt på jämställdhet, kön, sexualitet och relationer och dels kursdeltagarnas yrkeskunskap och erfarenheter. Kursen behandlar såväl hur sexualitet och samlevnad kan integreras i olika ämnen utifrån kurs- och ämnesplaner som hur skolan och arbetslaget kan arbeta ämnesövergripande i verksamheten i enlighet med läroplanerna.

Under hösten 2011 inleddes en konferensserie som fokuserade på ämnesintegrerad sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan. Tre konferenser genomfördes tillsammans med RFSU inom ramen för det föregående regeringsuppdraget (U2011/4050/S), och den fjärde och avslutande konferensen i Umeå genomfördes i början av detta regeringsuppdrag våren 2012. Antal deltagare i Umeå var 76.

Under våren 2014 genomfördes 10 konferenser på lika många orter.² Den ämnesintegrerade sex- och samlevnadsundervisningen stod i centrum och konferenserna genomfördes i samverkan med RFSU, RFSU Ungdom och Folkhälsomyndigheten. Syftet var att bidra till en stärkt lärarledd sex- och samlevnadsundervisning som utgår ifrån styrdokumentet och är en naturlig del av utbildningens sammanhållna uppdrag kring kunskaper och värden. Kopplingen till skolans värdegrundsuppdrag tydliggjordes genom Skolverkets föreläsningar som inledde konferensdagarna. Föreläsningar och lärande exempel varvades med erfarenhetsutbyte mellan deltagarna, som i huvudsak utgjordes av lärare från grund- och gymnasieskolan. Utvärderingarna visar att konferenserna var uppskattade och givande till både form och innehåll. Antal deltagare: 938.

En halvdagskonferens genomfördes i november 2014 i samband med publiceringen av stödmaterialet för särskolan. En föreläsning om ”Särskolans möjligheter och utmaningar” kombinerades med erfarenhetsutbyte. Antal deltagare: 65.

Skolverket har deltagit vid andra kompetensutvecklingsinsatser och lyft den ämnesintegrerade sex- och samlevnadsundervisningen i olika föreläsningar. Det har både handlat om deltagande i andra av Skolverket erbjudna utvecklingsinsatser (till exempel som ett stående inslag i de utbildningar som genomförts inom ramen för uppdraget om förstärkt elevhälsa) och andra myndigheters eller aktörers kompetensutvecklingstillfällen. Föreläsningar har genomförts vid elva nationella och två internationella konferenser och nått omkring 1 300 personer.

Stödmaterial

”Myndigheten ska även utveckla och sprida stödmaterial för personalens undervisning i sex och samlevnad. Materialet ska vara ett stöd för att skolpersonal ska ge ungdomar möjligheten att reflektera kring synen på sexualitet, jämställdhet och normer inklusive den problematik som beskrivs i rapporten Att möta patienter som söker för oro kring beder och oskuld (Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2011:2). Stödmaterialet ska vara verksamhetsanpassat och ta sin utgångspunkt i de nya kurs- och ämnesplanerna för grund- och gymnasieskolan.”

Skolverket bedömde att förutsättningarna för sex- och samlevnadsundervisningen ser olika ut beroende på i vilken skolform och i vilka åldrar eleverna befinner sig i. Myndigheten valde därför att göra sammanlagt fyra olika stödmaterial för att kunna anpassa materialen bättre till respektive målgrupp utifrån de aktuella styrdokumentens³. De fyra materialen behandlar grundskolans tidigare år, grundskolans senare år,

² Umeå, Sundsvall, Östersund, Falun, Karlstad, Örebro, Arlanda, Linköping, Skövde och Hässelholm

³ Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolans tidigare år. Jämställdhet, sexualitet och relationer i ämnesundervisningen. Årskurserna 1-6. (Skolverket, 2014),

Sex- och samlevnadsundervisning i grundskolans senare år. Jämställdhet, sexualitet och relationer i ämnesundervisningen. Årskurserna 7-9. (Skolverket, 2013),

Sex- och samlevnadsundervisning i gymnasieskolan. Sexualitet, relationer och jämställdhet i de gymnasiegemensamma ämnena (Skolverket, 2013) och

gymnasieskolan respektive särskolan (grundsär- och gymnasiesärskolan). Materialen ger konkreta förslag på hur man kan ämnesintegrera sex- och samlevnad utifrån de krav och möjligheter som styrdokumentet rymmer. Drygt 100 lärare har intervjuats och medverkat under framtagningen av dessa stödmaterial och lärarnas tankar och förslag är bärande i de konkretiseringar av kurs- och ämnesplanernas centrala innehåll som materialen fokuserar på. Materialen har ett tydligt övergripande jämställdhetsperspektiv och knyter an såväl till ett intersektionellt synsätt som till det främjande, förebyggande och åtgärdande värdegrundsarbetet.

En kortfattad informationsbroschyr på engelska togs också fram för att stödja spridningen av det ämnesintegrerade perspektivet vid internationella kontakter.⁴

Materialen skickades ut till samtliga skolor som tillhör målgruppen för respektive material. Vidare har materialen spridits vid konferenser och de finns att ladda ner och köpa via Skolverkets webbplats. Sammanlagt har materialen spridits i drygt 18 000 tryckta exemplar och genom ca 7600 nedladdningar. Under projekttiden genomfördes också marknadsföringsinsatser för att uppmärksamma målgruppen på de nya materialen.

Skolverket har vid två tillfällen beviljat medel till RFSU för att ta fram kunskapsmaterial för lärare med utgångspunkt i skrivningarna i kurs- och ämnesplanerna. 2013 publicerades ”Den onaturliga naturen. Kunskapsmaterial om sexualitet och kön för lärare i naturkunskap och biologi på gymnasiet.”. Materialet syftar till att stärka den kunskapsbas som lärarna behöver för att kunna hantera sex- och samlevnadsinslagen i sina respektive ämnen. Under 2014 beviljades RFSU medel för att göra ett liknande material för lärare i de samhällsorienterande ämnena. Detta ska publiceras 2015.

”Vidare ska myndigheten ta tillvara och sprida de positiva erfarenheter som finns lokalt.”

Under 2013-2014 tog Skolverket fram sammanlagt 16 kortfilmer om jämställdhet, sexualitet och relationer. I filmerna ges lokala exempel, hämtade från hela landet, på hur lärare arbetar ämnesintegrerat med dessa frågor i olika ämnen. I några av filmerna medverkar även forskare från olika lärosäten och ger en koppling mellan vetenskap och skolpraktik. Filmerna har vid projektets avslut sammanlagt omkring 46 000 visningar. Tanken är att filmerna ska användas som inspiration och reflektionsunderlag vid kollegiala samtal. Filmerna är tillgängliga via Skolverkets webbplats och kanal på Youtube.

Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan. Jämställdhet, sexualitet och relationer i grundskolan och grundskolans inriktning träningskola, samt gymnasiesärskolans nationella och individuella program (Skolverket, 2014)

⁴ Sex Education. Gender equality, sexuality and human relationships in the Swedish Curricula. (Skolverket, 2014)

Samverkan

Skolverket samverkar med andra myndigheter och organisationer genom nationella nätverk och olika insatser som riktar sig till målgruppen. Samverkan med Folkhälsomyndigheten, RFSU och RFSL Ungdom har främst förekommit kring konferenssatsningarna, men även i framtagningen av stödmaterial och i filmproduktionen. Projektet har också haft samverkan med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Forum för levande historia.

Skolverkets bedömning

Den ämnesintegrerade sex- och samlevnadsundervisningen bedöms ännu inte vara implementerad fullt ut. Alla lärare som nu via kurs- och ämnesplanerna har ett ansvar för att ge eleverna sitt ämnesperspektiv på kunskapsområdet är inte rustade för den uppgiften. Det kommer därför att behövas fortsatta implementeringsinsatser där tanken med den ämnesintegrerade sex- och samlevnadsundervisningen lyfts fram. Det kommer också att behövas fördjupningskurser för lärare där respektive ämnes kopplingar till jämställdhet, sexualitet och relationer lyfts fram och där kunskapsgrunden stärks. De stödmaterial och filmer som tagits fram under 2013-2014 behöver fortsätta att spridas och implementeras. De kan utgöra ett grundläggande stöd för lärare som ännu inte integrerat arbetet med jämställdhet, sexualitet och relationer i enlighet med läroplanernas skrivningar, men också bidra till utveckling av det redan pågående arbetet.

En av målsättningarna har varit att sätta in sex- och samlevnadsundervisningen i ett bredare sammanhang där jämställdhet, intersektionellt synsätt och främjande värdegrundsarbete är bärande begrepp. Skolverket försöker att successivt gå över till att benämna området ”jämställdhet, sexualitet och relationer” och inte ”sex och samlevnad”, men då det senare begreppet är inarbetat och välkänt får begreppen leva parallellt framöver. Ett problem med det gamla begreppet sex och samlevnad är dock att det kommer med föreställningar och en förståelse som ofta är snävare än det breda perspektiv som bättre speglar läroplanernas intentioner – sex- och samlevnadsundervisning är mycket mer än två biologielektioner i årskurs åtta. Det finns också risk att det tolkas som ett eget ämne eller en egen kurs som inte ingår som givna perspektiv i ämnesundervisningen.

Läroplanerna bör inkludera området jämställdhet, sexualitet och relationer mer genomgående för att rusta kommande lärare för detta arbete. Även nyexaminerade lärare berättar om läroplanerna som inte lyfter dessa frågor alls trots tydliga skrivningar i läro-, kurs- och ämnesplanerna. Det innebär att det även framöver kommer att finnas osäkerhet hos lärare att hantera dessa frågor.

Skolverket anser att det är dags för en nationell kvalitetsgranskning på detta område. Den senaste granskningen genomfördes 1999 och är snart 16 år gammal, men den har varit betydelsefull för alla aktörer på området och den refereras fortfarande till i olika insatser. Med tanke på det ämnesintegrerade perspektivet som tydliggjorts i 2011 års kurs- och ämnesplaner så ser förutsättningarna annorlunda ut idag. Men

hur omsätts detta i praktiken? Myndigheter och organisationer behöver få nytt underlag för att kunna arbeta mer effektivt och veta var bristerna, utmaningarna, förutsättningarna och styrkorna finns inom området. Elevernas syn på sex- och samlevnadsundervisningen lyfts delvis fram i andra undersökningar som exempelvis Ungdomsbarometern (årligen) och Ungdomar och sexualitet: kunskaper, attityder och beteende (UngKAB) (senast 2009, men en ny genomförs av Folkhälsomyndigheten 2015) men där är perspektivet lite snävt och främst inriktat på sexuell hälsa. Därför bör elevernas syn på den breda sex- och samlevnadsundervisningen även lyftas i en kommande kvalitetsgranskning.

Sammanfattande bedömning på behov avseende området jämställdhet, sexualitet och relationer:

- Utifrån läroplanernas skrivningar behöver bilden av vad sex- och samlevnadsundervisning är breddas hos myndigheter, andra aktörer, lärare och övrig skolpersonal.
- Det krävs en fortsatt implementering av det ämnesintegrerade arbetet utifrån läroplanernas intentioner
- En satsning på kompetensutveckling för ämneslärare med fokus på ämnets koppling till jämställdhet, sexualitet och relationer är nödvändig för den fortsatta implementeringen.
- Vi måste fortsätta att stärka och tydliggöra kopplingen mellan värdegrunds- och kunskapsuppdraget.
- Jämställdhets- och sex- och samlevnadsfrågor bör vara obligatoriska inslag på lärarutbildningarna.
- På grund av den förändring i läroplanens skrivningar som gjordes 2011 anser Skolverket att det vore värdefullt med en kvalitetsgranskning av skolors arbete med jämställdhet, sexualitet och relationer utifrån styrdokumentet.

2. Insatser för att motverka hedersproblematik

Hedersrelaterad problematik i skolan tar sig olika uttryck och kan till exempel innebära att flickor och ibland även pojkar begränsas av sin familj att delta i vissa delar av undervisningen, till exempel sex- och samlevnadsundervisning, musikundervisning eller simundervisning i idrott och hälsa. Skolpersonal behöver uppmärksamma både de unga kvinnornas och de unga männens situation. I regeringsuppdraget står följande:

”Hedersproblematik i skolan är en fråga om mänskliga rättigheter, t.ex. att var och en har rätt till utbildning. Frågan berör hela samhället, men för de utsatta ungdomarna spelar skola, förskola och fritidshem ofta en central roll. Här finns möjligheter att både upptäcka hedersproblematik och kunna hjälpa de ungdomar som är utsatta. Hedersrelaterat våld och förtryck drabbar flickor och kvinnor och pojkar och män, inklusive homosexuella, bisexuella och personer med könsöverskridande identitet eller uttryck.”

Utbildningsinsatser

”Skolverket ska därför erbjuda fortbildning i hur skolan, förskoleklassen, förskolan och fritidsbhemmet kan arbeta med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive äktenskap mot en parts vilja, inom ramen för sin verksamhet. Fortbildningen ska främst erbjudas rektorer och förskolechefer inom förskolan, fritidsbhemmet, det obligatoriska skolväsendet och gymnasieskolan samt vuxenutbildningen men även förskollärare, fritidspedagoger, lärare samt elevhälsans personal kan omfattas av insatsen.”

Fortbildningen *Hedersrelaterad problematik - skolans ansvar och möjligheter* som togs fram inom tidigare jämställdhetsuppdrag 2008-2010 har även getts under våren 2012 för skolledare. Rektorsutbildningarna vid Karlstad och Umeå universitet har genomfört dessa internatutbildningar för rektorer i Göteborg, Umeå och Malmö. Antal deltagare: 65.

Fortbildningen *Hedersrelaterad problematik - skolans ansvar och möjligheter* som nämns ovan har även getts under 2012-2014, men till en bredare målgrupp: personal inom förskola, grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning. Kursen förlades över två till tre dagar med arbete i den egna verksamheten mellan tillfällena. Deltagarna anmäldes i team av rektor för att underlätta det fortsatta arbetet på den egna skolan under och efter utbildningen. Anordnare var rektorsutbildningarna vid Karlstad, Umeå och Stockholms universitet samt Malmö Högskola. Under projektperioden har regelbundna möten med lärosätena anordnats i syfte att utbyta erfarenheter och utveckla kursen. Innehållet breddades under 2012 till att i ännu högre utsträckning röra skolans värdegrundsuppdrag och samverkan med andra viktiga aktörer. Även de nya kurs- och ämnesplanerna lyftes fram, där begrepp som sexualitet, relationer, jämställdhet, mänskliga rättigheter finns inkluderade i det centrala innehållet. Fortbildningen behandlade också hur situationen ser ut för unga homo- och bisexuella samt unga med könsöverskridande identitet som är utsatta för hedersrelaterad problematik. 18 kurser har genomförts med totalt 743 deltagare.

En tredagars fördjupningskurs erbjöds under hösten 2014 till de som tidigare deltagit i *Hedersrelaterad problematik - skolans ansvar och möjligheter*. Kursen genomfördes på prov och det fanns ett begränsat antal platser. Länsstyrelsen i Östergötland arrangerade kursen i samverkan med Skolverket och Stockholms universitet. Kursen fokuserade på det främjande värdegrundsarbetet, pojkar och män i hedersstrukturer samt könsstämpning. Den samlade 29 deltagare.

Stödmaterial

”Myndigheten ska även sprida kunskap och material från tidigare jämställdhetsinsatser.”

Stöd materialet *Till rektor: Hedersrelaterat våld och förtryck. Skolans ansvar och möjligheter* har fortsatt att spridas under projektperioden. Skolverket har gjort ett nytryck av en marginellt uppdaterad version och ett nytt utskick har gått ut till samtliga grund- och gymnasieskolor i landet. Materialet har också spridits på Skolverkets konferen-

ser (bland annat jämställdhetskongresser och sex- och samlevnadskongresser). Länsstyrelsen i Östergötland är goda ambassadörer för Skolverkets material och sprider det i flera av sina satsningar. Sammanlagt har 10 000 tryckta exemplar spridits under projektperioden.

Samverkan

Skolverket deltar i NCKs *Nationell myndighetsamverkan för kvinnofrid* och Länsstyrelsen i Östergötlands nationella myndighetsnätverk *Gift mot sin vilja*. Genom dessa nätverk sker kontakter och samverkan med flera andra myndigheter.

Länsstyrelsen i Östergötland är samordnande för länsstyrelsernas uppdrag på området, och de har även ett nationellt kompetensteam som arbetar bland annat mot skolpersonal. Skolverket har en god samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland.

Inom både projekten som rör hedersrelaterad problematik och sex- och samlevnadsundervisning har också samverkan med Ungdomsstyrelsen/MUCF varit betydande, främst i anslutning till deras uppdrag om Unga, maskulinitet och våld⁵.

Skolverkets bedömning

Det är viktigt att personalen stärks i sin förmåga att upptäcka barn i utsatta situationer, att se varningstecken och förstå hur barn och elever begränsas på olika sätt i de olika normsystem de lever i. Kontinuerliga somatiska symptom som magvärk, huvudvärk och illamående eller återkommande frånvaro och skolk kan vara tecken på att något inte står rätt till. Rigid kontroll av fritiden, till exempel att eleven inte får delta i aktiviteter utanför skolan, eller att eleven är rädd att inte passa tiden när hon eller han går hem från skolan och dessutom har få eller inga kamratkontakter utanför skolan kan vara andra tecken. Föräldrar som drar sig undan kontakt med skolan och föräldrar som motsätter sig stödinsatser från skolans sida måste också kunna hanteras i dessa sammanhang. Det är svårt för skolans personal att veta om, när och hur de ska agera när en elev begränsas eller far illa.

När det gäller arbetet med att *främja, förebygga* och *åtgärda* inom området hedersrelaterad problematik hamnar ofta fokus på de åtgärdande delarna. Det inriktas vanligen på att stötta och hjälpa elever i mer eller mindre akuta situationer och bygga upp bra rutiner kring samverkan med andra aktörer och instanser. Detta är ett mycket viktigt arbete, men de två övriga delarna kan behöva stärkas mycket mer. Främjande arbete innebär att skapa en skola där alla barn och ungdomar kan växa, trivas och utvecklas. Detta är en del av skolans grundläggande uppdrag och framgår av skollagen och läroplanerna. Det leder bland annat till en skola med ett gott skolkli-

⁵ Regeringens uppdrag till Ungdomsstyrelsen att göra en studie av pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld (U2011/2232/UC) och till MUCF om att genomföra en jämställdhetsinsats riktad till pojkar och unga män i syfte att förebygga våld och sexistiskt beteende (U2014/4531/UC).

mat och där eleven kan känna sig värdefull, få optimism och framtidstro. Det är också en skola som ger eleverna stöd i att utveckla bra relationer till jämnåriga och som är en mötesplats för viktiga existentiella samtal om exempelvis relationer, kärlek och sexualitet. Detta utgörs också av ett arbete med värden inom ramen för undervisningen där eleverna får möjlighet att diskutera mänskliga rättigheter, alla människors lika värde, jämställdhet och relationer kan elevernas identitet, egen vilja och frihet, kritiska förmåga och handlingsberedskap stärkas.

Det krävs kompetensutveckling inom området hedersrelaterad problematik även framöver. De främjande och förebyggande delarna, med ett stärkt värdegrundsarbete där jämställdhet och sex och samlevnad är viktiga inslag, bör ingå i Skolverkets bredare satsningar på området. För de förebyggande och åtgärdande perspektiven, som är mer inriktade på just hedersrelaterad problematik, är det lämpligt med en fortsatt samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland.

Ett utvecklingsområde är att tydliggöra hur den hedersrelaterade problematiken kan kopplas samman med det ämnesintegrerade arbetet med värdegrundsfrågor med fokus på mänskliga rättigheter. Genom skrivningar i kurs- och ämnesplanerna i t.ex. religionskunskap och samhällskunskap framgår vikten av att behandla frågor om mänskliga rättigheter, familjeförhållanden, jämställdhet och allas lika värde i undervisningens innehåll, och därmed bidra till det främjande arbetet kring dessa frågor. I religionskunskapen i årskurs 7-9 ska undervisningen behandla ”konflikter och möjligheter i sekulära och pluralistiska samhällen, till exempel i frågor om religionsfrihet, sexualitet och synen på jämställdhet” och i samhällskunskap ska eleverna under samma stadie arbeta med ”de mänskliga rättigheterna inklusive barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen. Deras innebörd och betydelse samt diskrimineringsgrunderna i svensk lag” och hur ”mänskliga rättigheter kränks i olika delar av världen”. I andra ämnen, exempelvis svenska och svenska som andraspråk, är dessa perspektiv inte lika tydligt framskrivna i det centrala innehållet, men ger likväl stora möjligheter att arbeta ämnesintegrerat med frågorna. Det främjande, ämnesintegrerade perspektivet, där hedersrelaterad problematik lyfts som exempel, är ett viktigt perspektiv att utveckla.

Förutom de olika skolformerna kan även fritidshem bidra till att främja och förebygga inom området hedersrelaterad problematik då de arbetar med värdegrundsfrågor och elevens sociala utveckling. Enligt läroplanernas kunskapsmål ska fritidshem medverka till att eleven ”kan samspela i möten med andra människor utifrån kunskap om likheter och olikheter i livsvillkor, kultur, språk, religion, och historia” samt ”har fått kunskap om samhällets lagar och normer, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar i skolan och i samhället”. Tidiga insikter på detta område kan stärka elevens självkänsla och bidra till att eleven på sikt kan bli medveten om och kapabel att kunna hävda sina mänskliga rättigheter.

Sammanfattande bedömning avseende behov inom området hedersrelaterad problematik:

- Personalens förmåga att upptäcka barn och elever i utsatta situationer behöver stärkas.
- Det krävs kompetensutveckling inom området hedersrelaterad problematik även framöver. Det handlar om att utveckla skolpersonalens grundläggande förståelse och kunskap på området samt att stärka det främjande, förebyggande och åtgärdande arbetet.
- Eventuella kommande insatser kring hedersrelaterad problematik behöver fokusera mer på främjande och förebyggande arbete.
- Hur hedersrelaterad problematik kan kopplas samman med det ämnesintegrerade arbetet med värdegrundsfrågor behöver tydliggöras och konkretiseras för skolans personal.

3. Insatser för stärkt kvalitet och jämställdhetsperspektiv i studie- och yrkesvägledningen

För att kunna ge eleverna en bred, allsidig och könsneutral bild av utbildning och yrkesval behöver skolans personal stärkas i sitt arbete med att uppmärksamma eleverna på de begränsningar som könsstereotypa val av utbildning och yrke innebär.

Studie- och yrkesvägledare behöver ha en bred kompetens, dels kunskap om arbetsmarknaden och dels uppdaterade kunskaper inom vägledningsområdet. I dag sker snabba förändringar på arbetsmarknaden och i utbildningsväsendet. De senaste åren har t.ex. en ny gymnasieskola med nya tillträdesregler tagit form och nya tillträdesregler till högskolan och yrkeshögskoleutbildning har införts. Dessutom kommer vuxenutbildningen att genomgå förändringar de närmaste åren. Detta ger nya möjligheter för dagens elever. Av dessa orsaker finns det behov av särskilda kompetensutvecklingsinsatser för yrkesgruppen studie- och yrkesvägledare för att höja kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen. Skolverket ska därför erbjuda kompetensutvecklingsinsatser för studie- och yrkesvägledare. Syftet med insatsen är att kunna ge eleverna bred, allsidig och könsneutral vägledning till arbetsmarknaden. Vägledningen ska utgå från att alla yrkesområden är möjliga för både flickor och pojkar, kvinnor och män.

En utgångspunkt för de insatser som planerats inom ramen för uppdraget har varit tidigare granskningar av studie- och yrkesvägledningen. Skolverket har 2005 och 2007 på uppdrag av regeringen genomfört utvärderingar om studie- och yrkesvägledningens organisation⁶ och om studie- och yrkesvägledningens kvalitet i grundskolan.⁷ Myndigheten för skolutveckling fick i uppdrag av regeringen att genom riktade insatser stärka kvaliteten i studie- och yrkesvägledningen. Uppdraget avslu-

⁶ Skolverket (2005). Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet.

⁷ Skolverket (2007). Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan.

tades av Skolverket 2009.⁸ Utvärderingarna visade tydligt bl. a att skolorna inte arbetar aktivt för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social eller kulturell bakgrund. Det är en bild som också Skolinspektionen senare identifierat i sin kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan.⁹

Vissa planerade insatser tillsammans med Svenskt näringsliv, Landsorganisationen och en grupp forskare fick skrinläggas på grund av sjukdom. Insatserna avsåg samverkan mellan skola och arbetsliv för att utmana ungdomars attityder när det gäller könsperspektiv på utbildningar och yrken.

Utbildningsinsatser

Malmö högskola, Stockholms universitet och Umeå universitet har tillsammans utarbetat en ramkursplan på 7,5 högskolepoäng i jämställdhetsfrågor för yrkesverkssamma studie- och yrkesvägledare. Malmö högskola har genomfört kursen tre gånger, med totalt ca 60 deltagare. Syftet med kursen är att stärka studie- och yrkesvägledningen genom att ge deltagarna ökade kunskaper inom området och att skapa verktyg för utveckling. Kursen har till stor del genomförts som distansutbildning med få campusförlagda träffar. Utvärderingar som genomförts av Malmö högskola visar att deltagarna är mycket nöjda med kursens innehåll och utformning.

Under våren 2014 genomförde Skolverket ett webinarium tillsammans med Universitets- och högskolerådet. Webbinariet behandlade frågor om behörighets- och tillträdesregler generellt men betonade också villkoren för den första kullen GY11-elever. Det besöktes av så många att systemet gick ner. I efterhand sammanställdes och kvalitetssäkrades svar på frågor som kom in vid webinariet och de publicerades på Skolverkets webbplats.

Stödmaterial

Ett tryckt stödmaterial har tagits fram och distribuerats till landets alla grundskolor. Materialet riktar sig till lärare i grundskolan och syftar till att integrera studie- och yrkesvägledning i undervisningen. Stödmaterialen utgår från kursplanernas centrala innehåll. I det behandlas också genusperspektivet. Stödmaterialen består också av filmer som finns tillgängliga på Skolverkets webb, och som illustrerar hur lärare kan arbeta med studie- och yrkesvägledningen i undervisningen. Flera filmer handlar om hur man kan arbeta med att synliggöra könstraditionella val av yrken. Materialet utgör också ett verktyg i ett utbildningspaket som lärare runt om i landet deltar i.¹⁰

⁸ Skolverket (2009). Kvalitet i studie- och yrkesvägledning – hela skolans ansvar. Västerås: Liber distribution.

⁹ Skolinspektionen (2013). Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, Kvalitetsgranskningsrapport.

¹⁰ Ett utbildningspaket för lärare och studie- och yrkesvägledare som genomförs inom ramen för uppdrag nr 29 i Skolverkets regleringsbrev för 2014.

Skolverket har också publicerat allmänna råd med kommentarer för arbete med studie- och yrkesvägledning.¹¹ För att tydliggöra ansvaret för och för att stödja utveckling av studie- och yrkesvägledning i ett brett perspektiv tar materialet upp skolans styrning och ledning, personal och kompetens, studie- och yrkesvägledning i undervisningen, information samt vägledningssamtal. Flera av råden framhåller vikten av att skolan arbetar kontinuerligt med att motverka att studie- och yrkesval begränsas på grund av föreställningar om kön.

Vidare har Malmö högskola har fått i uppdrag att göra ett stödmaterial som på vetenskaplig grund belyser genus och val. Materialet ska ha en "populärvetenskaplig" utformning som bygger på s.k. "case" och ska innehålla frågeställningar och praktiska övningar. Det ska vara ett verktyg som kan användas av lärare och studie- och yrkesvägledare i undervisningen och i vägledningssammanhang. Materialet ska finnas i tryckt form, men också finnas tillgängligt på Skolverkets webbplats från och med april 2015.

Samverkan

Skolverket har samverkat med Skolinspektionen och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) i formandet av insatser. Det nätverk för vägledningsfrågor som Skolverket tillsammans andra myndigheter inom utbildningsområdet¹² och SKL sitter i, har också varit ett forum för frågor som rör uppdraget.

Malmö högskola, Stockholms universitet och Umeå universitet, som alla bedriver studie- och yrkesvägledarprogrammet har gemensamt tagit fram den ramkursplan som gäller för den kurs som Malmö högskola gett, och som beskrivs ovan.

Andra uppdrag om studie- och yrkesvägledning

Skolverket fick i regleringsbrev¹³ för 2013 ytterligare uppdrag som syftar till att stärka studie- och yrkesvägledningen. Dessa uppdrag redovisas i särskild ordning. Inom ramen för dessa uppdrag genomförs olika kurser, konferenser, webinarier och stödmaterial produceras. Även i dessa uppdrag är jämställdhetsperspektivet ett givet och självklart inslag.

Skolverkets bedömning

- Det är väl belagt att det finns stora könsskillnader när det gäller val av utbildning och yrke. Trots många insatser för att bryta detta såväl inom det generella skolarbetet som riktat till studie- och yrkesvägledare har inte mycket hänt. Val av utbildning och yrke är fortfarande mycket könsstereotypa och dessutom så kan val som sker tidigt få effekter långt senare, effekter som inte alltid är kända

¹¹ Skolverkets Allmänna råd för studie- och yrkesvägledning SKOLFS:2013:180

¹² Arbetsförmedlingen, Skolinspektionen, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Malmö högskola, Stockholms universitet, Umeå universitet, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Sveriges kommuner och landsting, Universitets- och högskolerådet, Myndigheten för yrkeshögskolan och Folkbildningsrådet.

¹³ Regleringsbrev för 2013 U2012/7265/S och U2013/4201/S, uppdrag 37 och 38, regleringsbrev för 2014, U2013/2908/S, uppdrag 28 och 29.

för varken elever eller vårdnadshavare. Kontinuerlig kompetensutveckling är därför viktig, men inte tillräcklig. Huvudmän och rektorer behöver säkerställa att studie- och yrkesvägledningen är en del av det systematiska kvalitetsarbetet. På så sätt kan verksamheten organiseras och dimensioneras med utgångspunkt i identifierade behov av studie- och yrkesvägledning.

- Livslång vägledning är viktig för att åstadkomma bättre balans mellan utbud och efterfrågan av kompetenser på arbetsmarknaden, men också för att vidga perspektiv så att hela utbudet av möjliga val av utbildning och yrke blir verkliga alternativ för elever och studerande. Med väl underbyggda val minskar risken för avhopp och felval och fler unga kan gå vidare till studier och arbete. Vikten av kvalitet i studie- och yrkesvägledning kan inte nog betonas. Det är angeläget att skolans personal stärks i sitt arbete med att i undervisningen väva in kunskaper om arbetsmarknaden och olika yrken och i detta arbete för att motverka könsstereotypa utbildnings- och yrkesval. Det behöver säkerställas att rektor organiserar verksamheten så att studie- och yrkesvägledningen ges förutsättningar att vara hela skolans ansvar. Det uttrycks i de allmänna råden för studie- och yrkesvägledning¹⁴, där bland annat kapitlet om undervisning och samverkan berör studie- och yrkesvägledningens perspektivet i undervisningen.
- Med utgångspunkt i vunna erfarenheter framträder en tydlig bild av att flickors och pojkars val av utbildning och yrke trots insatser är begränsade på grund av kön. För att vidga perspektiven och bidra till att hela utbildningsutbudet och hela arbetsmarknaden är valbara alternativ, behöver jämställdhetsarbetet pågå över tid. Det är starka strukturer som skapar begränsningarna och det krävs långsiktigt arbete av såväl skola som arbetsliv för att nå ambitionen att alla elever ser hela utbildningsutbudet som möjliga alternativ.

Sammanfattande bedömning avseende behov för stärkt kvalitet och jämställdhetsperspektiv i studie- och yrkesvägledningen

- Skolans personal behöver genom stöd och fortbildning stärkas i sitt arbete med att i undervisningen väva in kunskaper om arbetsmarknaden och olika yrken och i detta arbete för att motverka könsstereotypa utbildnings- och yrkesval.
- Studie- och yrkesvägledare behöver fortsatt kompetensutveckling för att kunna stödja elever att få syn på och våga följa sitt eget intresse i samband med val av fortsatt utbildning och yrke utan att påverkas av traditionella könsmonster.

¹⁴ Skolverkets Allmänna råd för studie- och yrkesvägledning SKOLFS:2013:180

- Den risk som finns med att jämställdhetsarbete i skolan bedrivs som projekt vid sidan om den ordinarie verksamheten kan sannolikt minska om arbetet tydligt kopplas till den ordinarie verksamheten och ingår i skolans systematiska kvalitetsarbete.

4. Främja alla barns och elevers lärande och utveckling avseende jämställdhet, språk och kommunikation

Bakgrunden till deluppdraget var både de sjunkande läsförståelseresultaten generellt men också mer specifikt de ökade skillnaderna i resultat mellan pojkar och flickor. Uppdragets genomförande skulle vidare ske i samverkan med Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling.

”Kunskapen om att språk, lärande och identitet är nära sammanlänkade ska vara en utgångspunkt för den samlade insatsen. Förmågan att omsätta den kunskapen i undervisningen är central. Elevers språk-, läs- och skrivutveckling har avgörande betydelse för hur väl eleverna lyckas nå målen i alla skolans ämnen.”

Handledning för jämställdhet och kunskap

Under läsåret 2012/13 genomfördes insatsen Handledning för jämställdhet och kunskap. Syftet med insatsen var dels att sprida kunskap om vetenskapligt grundade metoder som förbättrar förutsättningarna för alla elever att oavsett kön och bakgrund nå skolans mål, dels att öka kunskapen om könsskillnader i resultat. Insatserna utformades med utgångspunkt i kollegialt lärande med externt stöd och integrerade jämställdhetsperspektivet med ett språk-, läs- och skrivutvecklande arbete. Insatsen utformades även för att vara en del av förskolors och skolors systematiska kvalitetsarbete.

Under läsåret erbjöds forskarhandledning för de processledare som utsågs av huvudman. Processledaren ledde parallellt ett utvecklingsarbete lokalt på en eller flera förskolor eller skolor. I det inledande kartläggningsarbetet ställdes frågan ”Hur gör vi skillnad på pojkar och flickor i undervisningen/verksamheten?” För att få syn på detta genomfördes t.ex. observationer och intervjuer med elever. På några skolor granskades lärarkommentarer på elevarbeten. Utifrån det man upptäckte och den analys som gjordes fanns ett antal valbara utvecklingsfrågor att arbeta vidare med.

Sammantaget deltog 93 skolor och 25 huvudmän i insatsen med totalt 468 deltagare (förskollärare, lärare, fritidspedagoger, förskolechefer, rektorer och processledare på tre avslutande erfarenhetsutbyten – i Göteborg, Malmö och Stockholm – där utvecklingsarbetet och framåtsyftande handlingsplaner presenterades).

Utvecklingsinsatser och kompetensutveckling genom regionala nätverk

Insatser har även genomförts via de regionala nätverk av språk-, läs- och skrivutvecklare som är knutna till Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) vid Skolverket. Utgångspunkt för detta var nätverkens egna behov och önskemål, intentioner i regeringsuppdraget samt det i regleringsbrevet formulerade uppdraget åt NCS att stimulera huvudmän och skolor att arbeta med barns och elevers språk-, läs- och skrivutveckling. Utvecklingsmedel beviljades till nätverken i Jämtland, Norrbotten, Värmland samt Västernorrland/Hälsingland. Språk-, läs- och skrivutvecklare hos 126 huvudmän tog del av detta och handledde i sin tur lärare på skolor. Fyra lärosäten gavs också i uppdrag att genomföra kompetensutvecklingsinsatsen ”Språk i alla ämnen för alla elever”. De lärosäten som involverades var Linnéuniversitetet, Göteborgs universitet, Mälardalens högskola och Umeå universitet. Språk-, läs- och skrivutvecklare samt förstelärare från 125 kommuner och fristående huvudmän deltog och bedrev samtidigt utvecklingsarbete lokalt. Avslutande konferenser genomfördes med föreläsningar och presentationer av utvecklingsarbetet.

Konferens och nyhetsbrev

Jämställdhet kopplat till språk-, läs- och skrivutveckling har lyfts på NCS årliga nationella tvådagarskonferenser för språk-, läs- och skrivutvecklare. 2013 var temat *Språkliga möjligheter – alla barns och elevers lärande och utveckling* med särskilt fokus på jämställdhet och nyanlända elever. 276 språk-, läs- och skrivutvecklare, förstelärare, forskare, lärare med flera deltog. 2014 var temat *En skolvärld full av möjligheter* med fokus på digitalisering och multimodalitet. 318 personer deltog. Även i det nyhetsbrev som NCS gett ut under 2013 och 2014 ut har jämställdhetsperspektivet lyfts med exempel på aktuell forskning och pågående utvecklingsarbete. Nyhetsbrevet har ca 5 400 prenumeranter.

Skolverkets bedömning

I läroplanerna för den obligatoriska skolan, förskoleklassen och fritidshemmet står t.ex. att ”(d)et sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt.”¹⁵ Liknande skrivning finns även i förskolans läroplan.¹⁶ De olika förväntningar som finns på pojkar och flickor i förskolan och skolan har betydelse för deras möjligheter att lära och utvecklas. Skolverket kan konstatera att arbetet med att bli medveten om att skillnad görs är utmanande och genusmedveten handledning kan utgöra ett viktigt stöd – inte minst för att förskollärare och lärare ska kunna ges verktyg för att få syn på den egna praktiken och de förväntningar som därmed påverkar undervisningen.

¹⁵ Se t.ex. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (2011)

¹⁶ Läroplan för förskolan Lpfö 98 (Reviderad 2010)

Erfarenheter från insatserna bekräftar delvis den bild som gavs av DEJA; nämligen att jämställdhetsarbetet som bedrivs i skolan ofta är projektbaserat. Det blev tydligt att de som arbetar med jämställdhet i skolan och de som arbetar med språk-, läs- och skrivutveckling inte i någon hög grad tidigare samarbetat. Den risk som finns med att jämställdhetsarbete i skolan bedrivs som projekt vid sidan om den ordinarie verksamheten kan sannolikt minska om arbetet tydligt kopplas till den ordinarie undervisningen. I de handledningsinsatser som genomfördes synliggjordes den kompetens som t.ex. genuspedagoger har, liksom de kunskaper om elevers språk- och kommunikationsutveckling som språk-, läs- och skrivutvecklare har. Dessa dubbla kompetenser bidrog till en fördjupad analys och till att utmana föreställningar och förgivtaganden. Detta kan på sikt leda till ett mer sammanhållet arbete med förskolans och skolans uppdrag.

En utmaning som många skolor och huvudmän står inför är att analysera könskillnader i resultat. Om fokus i analysen läggs på hur pojkar och flickor *är* eller på hur man i undervisningen *gör* skillnad innebär en avgörande betydelse för vilka faktiska insatser eller åtgärder som sedan planeras. Det kan t.ex. handla om huruvida man planerar för särskilda insatser för pojkar när det gäller läsning eller om man planerar för en generell utveckling av en läsundervisning som gynnar *alla* elever. Medvetenhet kring hur man arbetar och varför har också avgörande betydelse för huruvida skolan aktivt och medvetet lyckas främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter.

Sammanfattande bedömning om behov inom området att främja barns och elevers lärande och utveckling avseende jämställdhet, språk och kommunikation:

- Det finns ett behov av att öka kompetensen när det gäller att få syn på hur skillnad görs mellan pojkar och flickor i undervisningen och i verksamheten liksom att omsätta denna insikt i praktisk handling.
- Det finns stora vinster med att koppla särskild jämställdhets- eller genuskompetens till satsningar som syftar till att höja kvaliteten i undervisningen.

5. Öka antalet och andelen män som arbetar som förskollärare och barnskötare i förskolan

Skolverket fick den 29 augusti 2013 uppdraget att genomföra en samlad insats vars syfte är att öka antalet och andelen män som arbetar som förskollärare och barnskötare i förskolan.

Uppdraget består i att anordna minst fyra konferenser om erfarenheterna av arbete med att öka antalet och andelen män som studerar till förskollärare respektive arbetar som förskollärare eller barnskötare i förskolan samt att presentera lärande exempel om arbete med att öka mäns intresse

för förskollärarytbildning och arbete som förskollärare och barnskötare i förskolan. Insatsen ska rikta sig till företrädare för lärosäten som erbjuder förskollärarytbildning, företrädare för huvudmän för förskola samt förskolechefer, förskollärare och barnskötare.

I uppdragsbeskrivningen till Skolverket framkommer att regeringens motiv för insatsen är att det är viktigt att i förskolan synliggöra för flickor och pojkar att kön inte ska vara avgörande i val av yrke. Därför är det av betydelse att både kvinnor och män arbetar i förskolan. Att män med intresse för pedagogik och lärande ser förskollärarytbildningen och arbete i förskolan som ett självklart alternativ är viktigt för den framtida kompetensförsörjningen. Utgångspunkt för uppdraget har varit Skolverkets tidigare kartläggning och analys av de åtgärder som har genomförts i Sverige de senaste 40 åren för att öka andelen män som arbetar i förskolan. Kartläggningen visar att, trots återkommande insatser under fyra decennier, andelen män i förskolan fortfarande är oförändrat låg, nämligen ungefär tre procent i kommunala förskolor och fem procent i fristående förskolor. Kartläggningen visar också att de insatser som genomförts framför allt varit lokala och att en samlad nationell insats saknats.

Samverkan

Skolverket har i uppdraget samverkat med Universitets- och högskolerådet, med lärosäten som har examenstillstånd för förskollärarytbildning samt Sveriges Kommuner och Landsting. Ett dialogmöte med samverkansparter och fackliga organisationer genomfördes för att bidra till förberedelsearbetet av de konferenser som skulle anordnas.

Intervjustudier

En del av Skolverkets uppdrag var att presentera lärande exempel för att öka mäns intresse för förskollärarytbildning och arbete som förskollärare och barnskötare i förskolan. Eftersom det fanns väldigt lite kunskap om varför män har valt att studera till förskollärare respektive valt att arbeta i förskolan, valde Skolverket att ge Stockholms universitet, Mälardalens högskola och Göteborgs universitet ett uppdrag att genomföra intervjustudier med män som studerar till förskollärare och män som arbetar som förskollärare och barnskötare. Sammanlagt intervjuades 63 män. Studien skulle belysa faktorer som var väsentliga för männens val av utbildning och arbete samt om man kunde finna vilka faktorer som kunde påverka målet att öka andelen män som arbetar i förskolan.

Intervjustudierna visar bland annat att:

- De flesta männen har prövat att praktisera på eller arbetat på en förskola innan de beslutat att börja studera till förskollärare.
- Samtliga intervjuade män uppger att den intensiva debatten kring pedofili och sexuella övergrepp inom förskolan har medfört rädsla eller obehag för att bli

misstänkliggjord, och upplevts som ett hinder för att söka sig till arbete inom förskolan.

- Flertalet män som studerar till förskollärare har tidigare arbetat i ett manligt könskodat yrke.
- Flera av männen har själva i förskola och fritidshem träffat män som blivit förebilder och som inspirerat dem att söka sig dit.
- Endast 1 av 38 av de intervjuade studenterna uppger att han fått rådet att välja förskolläraryrket av en arbetsförmedlare eller i samband med studievägledning.
- Många tycker att de före praktik eller vikariat i förskolan har haft en begränsad och ibland felaktig bild av vad arbete i förskolan innebär.
- Stödinsatser i form av särskilda nätverk för män efterfrågas framförallt av de som är nya i yrket medan de som arbetat längre visar mindre intresse av detta.

Konferenser

Skolverket har under hösten 2014 genomfört fyra nationella konferenser där resultatet av Skolverkets intervjustudier presenterades tillsammans med exempel på hur man i Norge, både på lokal och på nationell nivå, arbetar med att öka antalet män i förskolan. Målgruppen för konferenserna var lärosäten, huvudmän, förskolechefer, förskollärare och barnskötare. Deltagarna fick under dagen stort utrymme att synliggöra erfarenheter med utgångspunkt från sina förutsättningar samt möjlighet att formulera utvecklingsområden. Konferenserna ägde rum i Göteborg, Stockholm, Umeå och Malmö och hade sammanlagt 181 deltagare.

Skolverkets bedömning

- Skolverkets studier och genomförda konferenser understödjer vad som redovisats i tidigare uppdrag, nämligen att det för att öka andelen och antalet män i förskolan finns behov av ett långsiktigt och nationellt attitydförändringsarbete. Det är viktigt att understryka att det är antalet och andelen män som är utbildade till barnskötare eller förskollärare som behöver öka i förskolan, inte endast antalet och andelen män. För att det ska ske, krävs att fler män inleder och genomför studier till förskollärare och barnskötare.
- Generellt uppger männen i studien att de valt yrket för att de upplever arbetet som meningsfullt. Glädjen att få arbeta med barn och att få vara delaktig i deras lärande är starkt bidragande. Männen beskriver också att de, innan de fått egna erfarenheter av förskolan, haft en bristande uppfattning om yrkets innehåll och förutsättningar. Den vanligast förekommande missuppfattningen handlade om att yrket bara handlade om blöjbyten och annan omsorg. De menar att om fler hade bättre kunskap om den delaktighet med barnen, deras lärande och utveckling som yrket innebär, så skulle intresset öka. En ökad synlighet av förskolan som arbetsplats kan därför bidra till en bättre förståelse av yrket och även

långsiktigt påverka attityder till detta. Det ansvaret kan inte enbart ligga på enskilda kommuner och förskolechefer utan bör genomföras i ett samlat nationellt arbete där myndigheter med ansvar inom förskoleområdet samarbetar.

- Intervjustudierna visar att 34 av 38 intervjuade studenter på förskolläraryrket påbörjat sin bana inom förskolan som praktikant eller vikarie. Det är således en väldigt vanlig väg in i förskolan för männen i studien. En slutsats man kan dra av detta är att man för att öka antalet och andelen män som vill arbeta i förskolan det är viktigt att skapa nya kontaktytor mellan förskolor och män med intresse för pedagogik för att locka dessa till relevant utbildning.

Ekonomi

Av tilläggsuppdraget framgår att slutredovisningen (av deluppdraget), förutom att årligen redovisas i Skolverkets årsredovisning, även ska omfatta en ekonomisk redovisning över använda medel.

	2013	2014
Disponibla medel, kronor	250 000	1 500 000
Använda medel, kronor	14 184	994 969

Uppdraget beslutades 29 augusti 2013. Det begränsade utfallet 2013 är hänförligt till att tidigare beräknade utbildningsinsatser inte kunde komma till stånd som planerats på grund av försenad rekrytering.

6. Övriga jämställdhetsinsatser¹⁷

Stödmaterial om jämställdhet

Stödmaterialiet *Jämställdhet – en del av skolans värdegrundsarbete* togs fram och bearbetades under 2014. Materialet ska publiceras på Skolverkets webbplats i början av 2015 och kommer eventuellt också att tryckas. Syftet är att ge rektorer, lärare och annan personal i grundskolan och gymnasieskolan kunskaper och inspiration för att förbättra sitt arbete för att främja jämställdhet.

Jämställdhetskonferenser

Konferensen *Jämställdhetsarbete i skolan – utveckling för ökad måluppfyllelse* genomfördes i november 2014 i Göteborg och Stockholm med målgruppen skolhuvudmän, rektorer och utvecklingsledare. Sammantaget deltog 260 personer. Två tredjedelar

¹⁷ I den ekonomiska redovisningen har gemensamma kostnader och huvuddelen av lönekostnader för jämställdhetsuppdragen bokförts på kontot ”insatser för att främja jämställdhet i skolväsendet”.

utgjordes av skolledare, förvaltningsanställda och andra befattningshavare med utvecklingsfunktion och en tredjedel av lärare. I utvärderingen angav 89% att konferensinnehållet hade stor eller mycket stor relevans för deras arbete med jämställdhet. Av utvärderingskommentarerna framgår att konferensen i huvudsak var mycket uppskattad både vad avser innehåll och genomförande.

Ett systematiskt jämställdhetsarbete på webben

Två utvecklingspaket har tagits fram för publicering på webben. *Jämställt bemötande* och *Bemötande av yngre*. På webben har även stöd tagits fram för att synliggöra jämställdhetsperspektivet i det systematiska kvalitetsarbetet. Flera av de filmer som nämns under redovisningen av deluppdraget om sex och samlevnad har ett tydligt fokus på jämställdhet.

7. Ekonomi

Nedan redovisas fördelningen av kostnadsutfallet mellan uppdragets olika delar 2012-2014, Mkr

Insatser för att främja jämställdhet	9,3
Sex- och samlevnadsundervisning	9,1
Hedersrelaterad problematik	7,8
Studie- och yrkesvägledning	2,4
Elevers språk-, läs- och skrivutveckling	11,9
Fler män i förskolan	1,4
Totalt	41,8

Analys och kommentarer

Jämställdhetsarbetet

Statliga utredningar, forskning och utvärderingar, t.ex. DEJA och Män och jämställdhet, visar på generella skillnader mellan män och kvinnor i samhället och mellan pojkar och flickor i förskolan och skolan. Skillnaderna gäller naturligtvis inte alla individer, grupper eller skolklasser men de visar på att det finns starka strukturer som upprätthåller skillnader. Det finns tydliga jämställdhetsmål inom flera politikområden och särskilt inom skolväsendets område. Jämställdhet är ett av fem värden skollagen skriver fram. I läroplanerna utvecklas och uttolkas dessa värden i de övergripande delarna men också i syftesbeskrivningar av ämnen, centralt innehåll och i de förmågor utifrån vilka elevernas kunskaper bedöms. Av läroplanen för gymnasieskolan och läroplanen för gymnasiesärskolan framgår det att alla lärare ska ”se till att undervisningen till innehåll och upplägg präglas av ett jämställdhetsperspektiv”. I läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet såväl som i läroplanerna för grundsärskolan, sameskolan respektive specialskolan står det

att ”Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet.” För alla skolformer gäller dessutom att ”Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling.”

Jämställdhet ges alltså hög prioritet i styrdokumentet för alla skolformer.¹⁸ Det är en del av förskolans och skolans arbete med kunskaper och värden, och ska som all annan verksamhet bygga på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet samt vara föremål för systematiskt kvalitetsarbete.

Från de erfarenheter som Skolverket fått bl.a. genom de uppdrag som här redovisas är det tydligt hur medvetenhet om jämställdhetsaspekterna har avgörande betydelse för arbetet. All personal inom alla skolformer behöver förstå hur deras egna föreställningar och förväntningar om könskillnader påverkar dem i den egna yrkesutövningen. Att stärka personalens normmedvetenhet är nödvändigt för att nå jämställdhetsmålen när det gäller studie- och yrkesvägledning, fler män i förskolan, det ämnesdidaktiska arbetet såväl som sex- och samlevnadsundervisning och arbete med hedersrelaterad problematik. Skolverkets erfarenheter visar också att föreställningar och normer om kön behöver ses i relation till andra aspekter såsom etnicitet, religion, funktionalitet, social status och dylikt, ett s.k. intersektionellt förhållningssätt.

Det som krävs för ett framgångsrikt jämställdhetsarbete är inte fokus på flickor eller pojkar utan på generella strukturer samt på föreställningar och normer som begränsar barn och elevers möjligheter att utvecklas till sin fulla potential oberoende av kön eller annan bakgrund.

Jämställdhet är både ett kunskapsområde i sig och en del av ämnesundervisningen som omnämns i kurs- och ämnesplaner för ett flertal ämnen på olika nivåer i skolsystemet, exempelvis i samhällskunskap, historia, religion, biologi, vardagsaktiviteter, individ och samhälle samt naturkunskap.

För att fullfölja läroplanens intentioner och kursplanerna för de olika ämnena när det gäller jämställdhet behöver lärare sakkunskap såväl inom sina ämnesområden som om jämställdhet och därutöver kunskaper om ett normkritiskt förhållningssätt. Personalen behöver också samtala om kön, könsstereotypa förväntningar och jämställdhet. Detta gäller även förskolans personal.

¹⁸ I läroplan för vuxenutbildningen återfinns inte de demokratifostrande inslag som finns för förskolan och skolan.

Skolverket har inom ramen för uppdraget att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling i samarbete med lärosäten under de senaste tre åren erbjudit förskolor och skolor en högskolekurs *Värdegrund och likabehandling i teori och praktik*, 7,5 hp. I den utvärdering Skolverket lätit Ramböll Management AB göra¹⁹ sägs att den kunskap som kursen tycks ha bidragit starkast till är vad ett normkritiskt förhållningssätt innebär samt att just detta lett till ”förändrat synsätt” eller ”nya insikter”. Utvärderingen visar också att skolledare och förskolechefer upplever det svårt och känsligt att tala om värdegrund, i synnerhet det normkritiska perspektivet. Utvärderarna menar att denna osäkerhet har hämmat skolornas arbete med värdegrund- och likabehandlingsfrågor.

Även på huvudmannanivå ökar effekten om brett värdegrundsarbete, systematiskt kvalitetsarbete och vetenskapligt förhållningssätt samt beprövad erfarenhet kan samordnas för att kunna läggas till grund för verksamheten.

Demokrati och värdegrundsarbete ska genomsyra verksamheten

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund (2012)* visar att de granskade skolorna ofta saknar en helhetssyn på det demokratiska uppdraget och att det sällan genomsyrar undervisningen. Det genomförs ofta i skilda delar, där elevernas kunskapsutveckling är en del, ett främjande och förebyggande värdegrundsarbete en annan och det demokratiska medborgarfostrande uppdraget en tredje. De demokratiska kvaliteterna i undervisningen behöver stärkas, till exempel genom stärkt arbete med kritiskt tänkande som en del av undervisningen och med mer fördjupande och prövande samtal och kritisk analys. Elevernas inflytande och delaktighet behöver också stärkas genom att de får komma till tals i undervisningen genom att praktisk demokratisk träning kombineras med deras kunskapsutveckling i olika ämnen. Vidare menar Skolinspektionen att skolpersonal behöver utveckla ett kritiskt förhållningssätt, där normer, värden, traditioner och olika perspektiv synliggörs på skolan och i undervisningen. Det gäller både rektorer, lärare och själva undervisningen.

Det främjande arbetet, som det beskrivs i Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, ska vara en del av verksamheternas kontinuerliga värdegrundsarbete och ska syfta till att förankra respekten för alla människors lika värde samt bidra till en skolmiljö där alla barn och elever känner sig trygga och utvecklas. Arbetet med att främja lika rättigheter och möjligheter ska bedrivas utan att det föranleds av något särskilt problem och ska rikta sig till alla.

Arbetet med värdegrunden är en del av undervisningen och ska genomsyra förskolans och skolans verksamheter. Barns och elevers individuella rättigheter och respekten för allas lika värde ska främjas, samtidigt som deras demokratiska kompe-

¹⁹ Utvärdering av utbildningsåtgärder värdegrund och likabehandling i teori och praktik. Slutrapport. Ramböll 2014.

tenser och kunskaper ska utvecklas i samspel med andra. En viktig del när ett samlat brett främjande arbete förespråkas är att också vara medveten om, och uttala, att det finns ett antal praktiskt svårhanterliga värdekonflikter som lärare och annan skolpersonal har att hantera i sitt dagliga arbete, till exempel mellan elevinflytande och kunskapsinhämtning, mellan jämlikhet och valfrihet, mellan individuell utveckling och kollektivt ansvarstagande. För att nå jämställdhetsmålen är det därför viktigt att personalen får möjlighet att tillsammans regelbundet och strukturerat samtala om hur tankar om kön, jämställdhet samt könsstereotypa förväntningar påverkar undervisningen.

Skolverket menar att huvudmän, rektorer, förskolechefer, lärare, förskollärare och annan skolpersonal utifrån respektive befattning behöver ytterligare kompetensutveckling för att stärka hela förskolans och skolans uppdrag genom att så långt som möjligt förena kunskaps- och värdegrundsuppdraget. I detta är jämställdhet en bärande del.

Samlat långsiktigt stöd blir användbart för verksamheterna

Avsikten med regeringens uppdrag till Skolverket är att huvudmän, förskolor och skolor ska få stöd i att utveckla sitt arbete. För att utvecklingsarbete ska leda till verkliga och hållbara förändringar av arbetssätt krävs att ledningen för verksamheten aktivt lägger vikt vid arbetet samt att det bedrivs som en del av en långsiktig strategi. För att huvudmän, rektorer, förskolechefer och andra yrkesgrupper i förskola och skola på ett effektivt sätt ska kunna ta del av stödinsatser från staten behöver de kunna användas som en del av en egen långsiktig strategi där de själva leder och ansvarar för sin utveckling. Då är det värdefullt att de insatser som erbjuds är samordnade och finns tillgängliga långsiktigt.

När Skolverket får korta uppdrag, vid olika tillfällen, med fokus på enskilda frågor, tenderar de utvecklingsinsatser som erbjuds utifrån dessa att bli plötsligt aviserade, finnas tillgängliga under kort tid och handla om en rad näraliggande områden som i vissa delar går in i varandra. Det gör att huvudmän med långsiktiga planer för sitt utvecklingsarbete riskerar att mer sällan få direkt nytta av Skolverkets insatser. Skolverket riskerar också att bidra till att huvudmän och skolor inte uppmuntras till att arbeta systematiskt och långsiktigt, utan att istället att ”hoppa på” olika insatser - inte för att det är lämpligt utifrån en analys av egna behov eller att verksamheten just då har förutsättningar att ta emot insatsen på ett sådant sätt att det leder till långsiktigt utvecklingsarbete, utan för att det just då erbjuds. Synpunkter om detta har bland annat framförts till Skolverket under huvudmannakonferenserna 2012 och från Skolverkets kommunala referensgrupp.

I skolor stressas rektorer, lärare och annan personal ofta av att det är så många olika problem de samtidigt måste arbeta med. Det förekommer att kraven på exempelvis jämställdhetsarbete, likabehandlingsarbete, värdegrundsarbete, arbete mot användning av droger, systematiskt kvalitetsarbete och arbetsmiljöfrågor ses som ett antal särskilt ålagda extra uppgifter som trängs om uppmärksamhet och resur-

ser. Enligt Skolverket är allt detta delar av ett samlat kvalitetsutvecklingsarbete. När insatser kring dessa frågor erbjuds sinsemellan åtskilda, riskerar det att understödja den felaktiga bilden av att det är flera olika frågor som skolan ska hantera var och en för sig.

Skolverket har genom att ta del av forskning samt genom egna och andras utvärderingar av kompetensutvecklingsinsatser samlat gedigen kunskap om hur sådana kan utformas för att leda till verksamhetsutveckling. Skolverket anser att statens insatser inom bland annat de områden som nämnts ovan skulle få bättre effekt om de erbjuds samlat och långsiktigt. De olika problemområdena behöver ibland särskild uppmärksamhet och att särskild kunskap förmedlas. Men huvudsakligen behöver det på skolorna utvecklas ett samlat och långsiktigt arbete vilket är grundat i den breda förståelse av hur bakgrunden till de olika problemområdena hänger ihop.

Skolverket har under senare år fått ett antal uppdrag som tangerar och i viss mån överlappar varandra, om jämställdhet, mot diskriminering och kränkande behandling, mot främlingsfientlighet, om ANDT, etc. Alla dessa frågor är angelägna och många skolor behöver stöd med att utveckla arbetet. De problem och utmaningar i skolan som ligger till grund för dessa uppdrag har alla specifika delar, men när det gäller vad skolorna kan göra i sak för att förbättra sitt arbete, är det huvudsakligen gemensamt för alla områdena. Hela skolans uppdrag behöver stärkas. Detta görs genom att förena kunskaps- och värdegrundsuppdraget för att främja ett samarbetsande skolklimat, tillitsfulla relationer och att gemensamma normer och värden etableras i verksamheten. För att det faktiskt ska komma till stånd på en skola behöver skolans personal en utvecklad förståelse om vad ett brett främjande värdegrundsarbete och ett normkritiskt förhållningssätt innebär. De behövs också förståelse för hur ett systematiskt kvalitetsarbete kan utformas, så att kartläggningar av elevernas situation ligger till grund för de förebyggande insatser som väljs. Vidare behövs förståelse för vad det i praktiken betyder att skolans verksamhet ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Skolverkets kommande arbete

Under 2013 tog Skolverket fram en intern promemoria om värdegrund i syfte att stärka möjligheterna för myndigheten att utåt kommunicera dessa frågor på ett gemensamt och tydligt sätt och att utgöra ett stöd i arbetet att beakta värdegrunden i alla Skolverkets insatser.

Ett centralt innehåll i dokumentet är att tydliggöra att syftet med utbildningen är att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden och att det är ett samlat uppdrag.²⁰ I värdegrundsarbetet utvecklar barn och elever kunskaper *om* mänskliga rättigheter och demokrati. Värdegrundsarbetet sker *genom* att demokra-

²⁰ 1 kap. § 5 skollagen. (2010:800)

tiska arbetsformer råder i verksamheterna. Barn och elever utvecklar också för-
mågor *för* att aktivt kunna verka i ett demokratiskt samhälle.²¹

Arbetet med jämställdhetsfrågor ska naturligtvis – eftersom jämställdhet är en del
av värdegrunden - bedrivas utifrån samma synsätt.

I Skolverkets interna *Riktlinjer för nationell skolutveckling* (2014) fastslås att Skolverkets
insatser så långt som möjligt ska förena kunskaps- och värderingsuppdraget så att
det inte blir två separata uppdrag för målgrupperna att hantera.²² Skolverket är en
av 18 pilotmyndigheter som sedan 2013 arbetar med att utveckla sin jämställdhets-
integrering, på uppdrag av regeringen. Målet är att myndigheternas verksamhet i
ökad grad ska bidra till det jämställdhetspolitiska målet att *kvinnor och män ska ha
samma makt att forma samhället och sina egna liv*. Pilotmyndigheternas lärdomar ska
spridas till andra myndigheter och bidra till utveckling av deras verksamheter.
Skolverkets erfarenheter från värdegrunds- och jämställdhetsuppdragen knyter an
jämställdheten till ett större sammanhang. Integreringen på myndigheten kommer
bl.a. därför att ha ett mer intersektionellt angreppssätt och bland annat beröra
också barns rättigheter, nationella minoriteter och funktionshindersfrågor med ett
människliga rättigheters-perspektiv i grunden.

Skolverket anser att man i kommande kompetensutvecklingsinsatser bör ta fasta på
insikten om vikten av att se på demokrati- och värdegrundsarbetet samlat och som
en del av undervisningen. Ett systematiskt arbete i linje med detta ökar måluppfyl-
lelsen. Att dela upp stödinsatser inom värdegrundsområdet i olika mindre satsningar
med smalt fokus riskerar att bidra till den splittring och brist på helhetssyn som
Skolinspektionen noterat vara vanlig. Skolverket tar också fasta på lärdomar från
Rambölls utvärdering om på vilket sätt kompetensutveckling kan leda till verkliga
och varaktiga förändringar i arbetssätt och organisering på skolor och förskolor.
Därför stärks ambitionen att ge förutsättningar för kollegialt lärande och handled-
ning ytterligare.

Ett brett och långsiktigt stöd i enlighet med vad som framförts ovan skulle gagna
huvudmän samt skolors och förskolors arbete med såväl jämställdhet som demo-
krati och andra värdegrundsfrågor. Därmed skulle barn och elevers trygghet och
trivsel i vardagen och förutsättningar att nå skolans kunskaps- och värdegrundsmål
öka. Det behövs breda kompetensutvecklingsinsatser med fysiska möten i samar-
bete med lärosäten. Detta behöver kompletteras med webbaserat stöd. För att

²¹ December 2011 antogs United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, FN resolution 66/137. Deklarationen fastslår att utbildning och lärande som syftar till att medvetandegöra och främja mänskliga rättigheter ska utgå från perspektiven *om, genom* och *för*. Europarådets stadga om utbildning i demokratiskt medborgarskap och i mänskliga rättigheter, Cm/Rec(2010)7 och EDC/HRE kan också sägas ligga också i linje med dessa perspektiv.

²² *Så gör vi skillnad* - riktlinjer för nationell skolutveckling, Skolverket (2014).

kunna erbjuda det som beskrivits ovan behöver Skolverket långsiktig finansiering av stödinsatserna.

Såsom beskrivits tidigare i denna redovisning hänger skolans uppdrag med kunskaper och värden samman. Därför är det angeläget att insatser som syftar till att förstärka kunskaper, till exempel satsningar på matematik eller naturvetenskap, också omfattar såväl jämställdhets- som andra värdegrundsaspekter. Om det tydliggörs i de uppdrag Skolverket får av regeringen kommer det att uppfattas som naturligt att lägga resurser på att lyfta fram värdegrundsarbetet som en del av kunskapsförstärkande satsningar. Eftersom denna integration av kunskaper och värden ännu brister finns det dock anledning att också särskilt lyfta jämställdhets- och värdegrundsdelarna av skolans uppdrag. Skolverket menar därför att en webbportal i likhet med dem som tagits fram inom Matematiklyftet och Läsflyftet skulle kunna vara en möjlighet. Ett webbaserat stödmaterial skulle kunna ge bland andra lärare möjlighet att tillsammans utveckla en undervisning där kritiskt tänkande och prövande, undersökande samtal är en naturlig del. Arbetet med jämställdhet, demokrati och andra värdegrundsfrågor skulle synliggöras. Detta vore ett sätt att ge stöd som svarar mot de brister Skolinspektionen beskrivit i kvalitetsgranskningen av arbetet med demokrati och värdegrund som nämnts tidigare. Skolverkets sammanfattande kommentar i *Redovisning av uppdrag om skolans värdegrund* (U 2009/2848/S) beskriver också detta.

För att en webbportal ska användas i kollegialt lärande och därmed bli ett verkningsfullt stöd för skolutveckling krävs att skolhuvudmän prioriterar arbetet och avsätter resurser i form av tid till lärares utvecklingsarbete.

Värdegrundsarbetet bidrar bl.a. till en skolmiljö som främjar lärande och därmed även till bättre kunskapsresultat i skolan. Sammanfattningsvis anser Skolverket att regeringen, om det finns en avsikt att gå vidare med satsningar liknande den som aviserats i budgetpropositionen för 2015 om skolutvecklingsprogram, bör beakta att ett brett värdegrundsarbete borde utgöra en betydelsefull del av dessa.

Sammanfattande bedömningar om ett förbättrat jämställdhetsarbete

- Skolverkets erfarenhet är att långsiktigt skolutvecklingsarbete gynnas om kunskapsuppdrag, värdegrundsarbete, systematiskt kvalitetsarbete, vetenskapligt förhållningssätt och beprövad erfarenhet kan samordnas till en stabil grund för skolornas verksamhet. Ett sådant brett och långsiktigt arbete skapar bättre förutsättningar för huvudmän och skolor och underlättas genom större, samlade och mer långsiktiga regeringsuppdrag till Skolverket. Sådana uppdrag gör det också möjligt för Skolverket att fånga upp enskilda, smalare frågor som kräver en egen specifik insats från myndigheten.
- Det finns ett ständigt behov av att tydliggöra kopplingen mellan värdegrunds- och kunskapsuppdragen. Inte minst behöver värdefrågor integreras i arbetet med utveckling av undervisning i olika ämnen.

2015-02-18

28 (28)
Dnr 2011:01314

- Fortsatta satsningar på att öka förskolans och skolans personals kunskap och medvetenhet om normers betydelse krävs för att läroplanernas intentioner vad gäller jämställdhet om och om igen ska kunna omsättas i praktiken.
- Jämställdhetsarbete i skolväsendet rör många områden och personalkategorier. Det handlar såväl om attityder, värderingar som resultat. Framtida utvecklingsinsatser behöver både kunna adressera frågan brett och samlat samtidigt som särskilda insatser kan behövas. Utvecklingsinsatser som ska stödja förskolors och skolors värdegrundsarbete och arbete med jämställdhetsfrågor behöver bedrivas både samlat och långsiktigt. För att kunna stödja det långsiktiga arbete som huvudmän, skolor och förskolor behöver bedriva, behöver de uppdrag Skolverket får av regeringen också förses med finansiering som medger arbete över tid.

På Skolverkets vägnar

Anna Ekström
Generaldirektör

Marianne Natéus
Chef för kvalitetsutvecklingsenheten

I ärendets slutliga handläggning har Pia Enochsson och Jonas Nordström i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.